

УДК 316.614:378.2

СОЦІАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУРСАНТІВ

Кійков В. М.

викладач Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті розглянуто ціннісні орієнтації особистості у курсантів вищих навчальних закладів МВС України. Проведено аналіз ролі цінностей у структурі соціальної компетентності курсантів, зв'язку цінностей із соціальним середовищем навчального закладу. Зроблено експериментальний вимір ціннісного компонента соціальної компетентності курсантів та аналіз отриманих даних.

В статье рассмотрены ценностные ориентации личности у курсантов высших учебных заведений МВД Украины. Проведен анализ роли ценностей в структуре социальной компетентности курсантов, связи ценностей с социальной средой учебного заведения. Выполнено экспериментальное измерение ценностного компонента социальной компетентности курсантов и анализ полученных результатов.

Ключові слова: соціальна компетентність, курсант, соціальні цінності.

Актуальність. Проблема налагодження взаємозв'язків між населенням та міліцією є, незаперечно, актуальною. У зв'язку з цим в наукових колах набуває все більшого значення дослідження структури особистості правоохоронця і тих характеристик, що впливають на якість взаємодії міліції з населенням. Нами була визначена соціальна компетентність, як одна із характеристик особистості, що проявляється і формується у взаємодії з соціальним оточенням. Соціальна компетентність є комплексним і багатограним конструктом, що базується на нормах і цінностях представників професійних груп, в межах певного соціального інституту. Тому, в межах дослідження соціальної компетентності курсантів ВНЗ МВС України, виникла необхідність дослідження ціннісного аспекту в розробленій нами моделі соціальної компетентності курсантів і оцінки ефективності впровадження у навчально-виховний процес соціальної технології з метою цілеспрямованого розвитку соціальної компетентності.

Ступінь розробленості проблеми. На сьогодні в науковій літературі існує велика кількість методів дослідження ціннісного компонента системи особистості і один із підходів, який був використаний у дослідженні, стосується дослідження толерантності, як основної цінності особистості у демократичному суспільстві. Дані методи можна поділити на специфічні, що направлені на виявлення установок толерантної свідомості та неспецифічні, що описують універсальні характеристики особистості і міжособистісне спілкування. Із великої кількості існуючих методів варто зазначити наступні: діагностичний тест відношень (Г.У. Солдатова), експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (Г.У. Солдатова, О.А. Кравцова, О.Е. Хухлаев, Л.А. Шайгерова), опитувальник для виміру толерантності (В.С. Магун, М. С. Жамкочьян, М.М. Магура), методика діагностики загальної комунікативної толерантності (В.В. Бойко), шкала соціальної дистанції (Э. Богардус), методика визначення толерантності до невизначеності (С. Баднер), опитувальник для діагностики здатності до емпатії (А. Мехрабиан, Н. Эпштейн), методика визначення стресорезистентності і соціальної адаптації (Т.Х. Холмс, Р.Х. Page).

Мета. Визначити соціальний характер прояву ціннісного компонента у структурі соціальної компетентності курсанта та апробувати методику його дослідження.

Вклад матеріалу. Соціальна компетентність визначається у взаємодії членів соціуму, а характер взаємодії визначається системою ціннісних установок особистості. Тому в структурі соціальної компетентності правоохоронця ми визначили ціннісний компонент, який включає в себе професійні знання з налагодження партнерства і взаємодії з населенням, розуміння прав людини, принципу толерантності в правоохоронній діяльності, здатність до співчуття та емпатії і застосування цих знань, вмінь і навичок в процесі службової діяльності.

Поняття соціальної компетентності щільно переплітається з поняттям толерантності і є невід'ємними складовими частинами характеристики людської взаємодії. Толерантність, як і соціальна компетентність, є складна сукупність різних конкретних форм, пов'язаних один з іншим певним чином, чим і пояснюється багатоплановість їх визначень та методів дослідження. В усіх випадках немає чіткого критерію для виділення видів толерантності. У відповідності до неоднозначності виділення признаков і проявів толерантності для її вивчення застосовують різні методи [2, 5-7].

В дослідженні ціннісного компоненту, у розробленій нами моделі соціальної компетентності, ми досліджували толерантність, як необхідну складову частину особистості правоохоронця. Толерантність визначається як головна компетентність людини, характеристика його готовності і здатності жити і конструктивно взаємодіяти у суспільстві. Взаємодія є зв'язуючим елементом для понять соціальна компетентність і толерантність. Рівень сформованості толерантності особистості позначається на якості взаємодії, на досягненні соціально значимих цілей, а відповідно впливає на показник розвитку соціальної компетентності.

Дослідження толерантності є непростою задачею, тому що діагностичний комплекс не може охопити багатоплановість видів і форм толерантності. Сам термін «толерантність» настільки універсальний, що може бути застосований до любого соціально-психологічного феномену. Нас цікавить в толерантності правоохоронця такі якості, як здатність до партнерської взаємодії з населенням, готовність і здатність до діалогу, плюралізм, повага до прав людини. Ми не ставили перед собою мету створити універсальний діагностичний комплекс. Для нас головною задачею дослідження є оцінка ефективності розробленої соціальної технології. Нам достатньо зафіксувати зміни одного виміру у толерантній структурі особистості, що, як ми зазначили в межах дослідження, найбільше корелює з ціннісним профілем особистості правоохоронця. Ми виділили у складній анатомії толерантності її ключовий вимір – особистісний, як цінності і особистісні установки та міжособистісний, як толерантність взаємовідносин.

Спілкування є основним характером взаємодії у професіях «людина – людина», тому для дослідження ціннісного компоненту ми використали опитувальник В.В. Бойко, що дозволяє діагностувати толерантні і інтолерантні установки особистості, що проявляються у процесі спілкування, а саме: неприйняття або непорозуміння індивідуальності людини; використання себе в якості еталону при оцінці інших; категоричність чи консерватизм в оцінці людей; невміння скривати чи згладжувати неприємні почуття при спілкуванні з некоммунікбельним партнером; намагання перевиховати, переробити партнера, підігнати під себе, зробити зручним; невміння пробачити іншому помилки, неловкість, ненавмисно спричинені незручності; нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту партнера; невміння пристосуватись до партнера.

Ми вибрали неспецифічну методику діагностики толерантності, що описує універсальні характеристики особистості і людського спілкування. Дана методика діагностики, що використовується при вивченні толерантності, націлена на вивчення особистісних особливостей, віднесених до типу толерантної (не толерантної) людини.

Для проведення дослідження нами було відібрано 228 курсантів за правилами квотної вибірки з генеральної сукупності 2280 курсантів з 1-го по 4 - ий курси ХНУВС, по дві групи з кожного курсу, одна група контрольна, інша експериментальна. Загальна кількість курсантів експериментальної вибірки, які взяли участь у експерименту склала 115 чоловік: Е1 1-й курс 30 курсантів, Е2 2-й курс 29 курсантів, Е3 3-й курс 27 курсантів, Е4 4-й курс 29 курсантів. Загальна кількість курсантів контрольної вибірки склала 113 чоловік, по одній групі з кожного курсу: К1 1-й курс – 29 курсантів, К2 2-й курс – 29 курсантів, К3 3-й курс – 28 курсантів, К4 4-й курс – 27 курсантів.

Перед початком експерименту ми провели пілотажне дослідження вибірки курсантів на предмет їх думки, стосовно необхідних для правоохоронця вмінь і якостей, які впливають на процес соціальної взаємодії. Усі опитані курсанти визначають вміння налагодження ефективної взаємодії з оточенням як основне в правоохоронній діяльності. Також, 98% опитаних визнають, що повага до прав людини є головною у діяльності міліції. Стосовно якостей, що мають бути притаманні правоохоронцеві, курсанти виділяють поміркованість (82%), здатність до співчуття і поваги до людини (87%). Із перерахованих вмінь, 89% опитаних визначили вміння вислухати, зрозуміти співрозмовника та надати допомогу. Виділені курсантами вміння і якості ми можемо розглядати як цінності, які курсанти виділяють як значимі.

Також, ми провели опитування викладачів і курсових командирів (25 респондентів), для визначення їх думки стосовно значимості толерантних установок особистості правоохоронця для професійної діяльності. Отримані результати (93%) підтвердили правильність нашої думки стосовно вибору ознак толерантності як ціннісного компоненту, що безпосередньо позначається на ефективності взаємодії правоохоронця з соціальним оточенням і відповідно визначає міру розвитку його соціальної компетентності.

У основній частині дослідження виділили п'ять рівнів розвитку толерантності у курсантів: відсутність прояву ознаки (в стадії формування), слабкий прояв ознаки, посередній прояв ознаки, достатній і інтенсивний (високий). Для відсутності прояву ознаки характерним є відсутність визнання толерантності та нездатність впровадження ціннісних категорій у

службову діяльність; слабкий прояв визначається поверхневим розумінням необхідності толерантності у правоохоронній діяльності та вмінням впроваджувати окремі елементи ціннісних категорій у службову діяльність; посередній прояв ознаки характеризується репродуктивним вмінням розв'язувати типові службові завдання, пов'язані з налагодження взаємодії, здатністю частково перенести теоретичні знання на практику; достатній прояв ознаки передбачає вміння повністю перенести теоретичні знання на практику, характеризується достатнім для ефективного виконання службових завдань рівнем толерантності, здатністю розуміти іншого. Інтенсивний прояв ознаки характеризується творчим підходом, інтенсивним проявом ознак толерантності в поведінці правоохоронця, високим рівнем емпатії.

У дисертаційному дослідженні нами були описані критерії та показники ціннісного компоненту соціальної компетентності курсантів, як відповідні знання, вміння, навички:

- знання про взаємодію, її сутність, роль в правоохоронній діяльності, сучасні проблеми правоохоронних органів з питання налагодження взаємодії, причини проблем, принципи взаємодії населення та правоохоронних органів, концепції, форми і методи взаємодії; основ спілкування, теорії конфлікту, професійної етики роботи правоохоронця; правового регулювання з питань прав людини;

- розуміння принципу толерантності в правоохоронній діяльності.
- вміння перенести теоретичні знання на практику;
- здатність аналізу соціально – необхідної інформації;
- здатність до розуміння, співчуття, емпатії;
- здатність ціннісного відношення до інших.

У роботі ми не досліджували рівень знань курсантів з теорії взаємодії, питань прав людини, основ толерантності, розуміючи, що наявність знань має позначитись на рівні толерантності. Якщо відповідні зміни відбулись, то ми вправі говорити про ефективність соціальної технології та набуття курсантами активних знань, певних навичок, що будуть застосовані ними у професійній діяльності.

У відповідності до методики В.В. Бойко, чим вище кількість набраних респондентом балів тим більша ступінь його нетерпимості до оточення, відповідно нижчим є рівень толерантності і показник ціннісного компоненту соціальної компетентності правоохоронця (таблиця 1).

Таблиця 1. Рівень толерантності курсантів контрольних і експериментальних груп на початку експерименту.

Група, курс	Відсутній прояв ознаки Нетерпимість висока від 108 до 135 балів	Слабкий прояв ознаки Нетерпимість достатньо висока від 81 до 107 балів	Посередній прояв ознаки Нетерпимість посередня від 54 до 80 балів	Достатній прояв ознаки Нетерпимість слабка від 27 до 53 балів	Інтенсивний прояв ознаки Нетерпимість відсутня від 1 до 26 балів
	Кі-сть / %	Кі-сть/ %	Кі-сть/ %	Кі-сть/ %	Кі-сть/ %
К1	0	6 / 20.68	13 / 44.82	8 / 27.58	2 / 6.89
К2	0	7 / 24.13	10 / 34.48	9 / 31.03	3 / 10.34
К3	0	4 / 14.28	12 / 42.85	8 / 28.57	4 / 14.28
К4	0	2 / 7.40	8 / 29.62	11 / 40.74	6 / 22.22
Е1	0	7 / 23.33	12 / 40	9 / 30	2 / 6.66
Е2	0	5 / 17.24	11 / 37.93	10 / 34.48	3 / 10.34
Е3	0	2 / 7.41	10 / 37.04	10 / 37.04	5 / 18.52
Е4	0	2 / 6.89	10 / 34.48	11 / 37.93	6 / 20.68

Так, в експериментальних групах в рамках виховної роботи був прочитаний спецкурс „Поняття, зміст та структура соціальної компетентності правоохоронця” та проведені соціально-психологічні тренінги професійної спрямованості з формування компонентів соціальної компетентності правоохоронців. В контрольних групах навчання, професійна підготовка і виховна робота здійснювалась за традиційною схемою. По завершенню впровадження педагогічної технології нами був проведений заключний вимір толерантності у курсантів (таблиця 2).

Таблиця 2. Рівень толерантності курсантів контрольних і експериментальних груп по завершенню експерименту

Група, курс	Відсутній прояв ознаки Нетерпимість висока від 108 до 135 балів	Слабкий прояв ознаки Нетерпимість достатньо висока від 81 до 107 балів	Посередній прояв ознаки Нетерпимість посередня від 54 до 80 балів	Достатній прояв ознаки Нетерпимість слабка від 27 до 53 балів	Інтенсивний прояв ознаки Нетерпимість відсутня від 1 до 26 балів
	Кі-сть/ %	Кі-сть/ %	Кі-сть/ %	Кі-сть/ %	Кі-сть/ %
K1	0	5/17.24	11/37.93	12/41.37	1/3.44
K2	0	4/13.79	11/37.93	10/34.48	4/13.79
K3	0	4/14.28	9/32.14	10/35.71	5/17.85
K4	0	3/11.11	9/33.33	9/33.33	6/22.22
E1	0	2/6.66	8/26.66	14/46.66	6/20
E2	0	1/3.44	8/27.58	13/44.82	7/24.13
E3	0	1/3.7	6/22.22	14/51.85	6/22.22
E4	0	1/3.44	7/24.13	16/55.17	5/17.24

Для більшої наочності ми зробили загальну порівняльну таблицю по ціннісному компоненту, що фіксує результати на початку і наприкінці експериментального дослідження для курсантів контрольних і експериментальних груп (таблиця 3).

Таблиця 3. Порівняльна таблиця рівнів сформованості ціннісного компоненту соціальної компетентності курсантів.

	Слабкий прояв толерантності				Посередній прояв толерантності			
	Експериментальні групи		Контрольні групи		Експериментальні групи		Контрольні групи	
Початок	16	13.91	19	16.81	43	37.39	43	38.05
Кінець	5	4.34	16	14.15	29	25.21	40	35.39
<i>Приріст</i>	-11	-9.57	-3	-2.66	-14	-12.18	-3	-2.66

	Достатній прояв толерантності				Інтенсивний прояв толерантності			
	Експериментальні групи		Контрольні групи		Експериментальні групи		Контрольні групи	
Початок	40	34.78	36	31.85	16	13.91	15	13.27
Кінець	57	49.56	41	36.28	24	20.86	16	14.15
<i>Приріст</i>	+17	+14.78	+5	+4.42	+8	+6.95	+1	+0.88

Аналіз даних виявив зміну показників рівня толерантності у курсантів експериментальних груп наприкінці експерименту, у порівнянні з початком на 21 % за рахунок зменшення слабого і посереднього проявів толерантності. У той час, коли курсанти контрольних груп по завершенню експерименту мають зменшення по даним категоріям на 5% та зростання достатнього і інтенсивного прояву на 5%. Курсанти експериментальних груп мають збільшення достатнього і інтенсивного прояву толерантності на 21%.

Дані, наведені в таблиці, свідчать про те, що після викладання спецкурсу „Поняття, зміст та структура соціальної компетентності правоохоронця”, більшість курсантів в експериментальних групах мають позитивну динаміку зменшення показників відсутності і слабого прояву ознак по ціннісному компоненту соціальної компетентності і зростання достатнього і інтенсивного прояву відповідно. Необхідно зазначити, що відсутності прояву ознаки толерантності не було зафіксовано на констатуючій фазі соціального експерименту, що свідчить про високий початковий рівень сформованості особистісної толерантності у курсантів.

Висновки. В розробленій методиці дослідження ціннісного компоненту соціальної компетентності курсантів ми не посягаємо на абсолютність та універсальність даної методики. Зв'язок між відношенням до людини та рівнем розвитку його толерантності

незаперечний. Тому, для виявлення змін у ціннісних установках особистості курсантів достатньо дослідити зміни особистісного та міжособистісного виміру толерантності. Даний підхід дозволив нам не тільки дослідити ціннісний аспект соціальної компетентності курсантів, але й визначити ефективність соціальної технології для цілеспрямованого розвитку ціннісного компонента соціальної компетентності курсантів.

Література

1. Адорно, Т. Исследования авторитарной личности [Текст] / Т. Адорно – М.: Серебряные нити, 2001. – 416с.;
2. Асмолов, А. Г. Толерантность от утопии к реальности. На пути к толерантному сознанию [Текст] / А. Г. Асмолов. – М.: Смысл, 2000. – 255 с.;
3. Комогоров, П.Ф. Формирование толерантности в межличностных отношениях студентов вуза [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01, 13.00.08 / П.Ф. Комогоров – Курган., 2000. – 18 с.;
4. Мириманова, М.С. Воспитание толерантности через социокультурное взаимодействие. // Развитие исследовательской деятельности учащихся [Текст]: методический сборник / М.С. Мириманова, А.С. Обухов. М.: Народное образование, 2001. – с. 88 – 98.;
5. Уолцер, М. О терпимости [Текст] / М. Уолцер. – М.: Идея-пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000. – 160 с.;
6. Рюмшина, Л.И. Библиотека психологии и педагогики толерантности [Текст] / Л. И. Рюмшина // Вопросы психологии: Научный журнал. - 2002. - N2. - С. 130-131.;
7. Скрыбина, О.Б. Педагогические условия формирования коммуникативной толерантности у старшеклассников [Текст] : автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.06 / О.Б. Скрыбина; Костромской гос. ун-т.-Кострома, 2000. – 18 с.